

N.Nərimanovun anadan olmasının 150 illiyi qarşısında

Nəriman Nərimanov və milli azadlıq uğrunda mübarizədə Azərbaycan qadınları

(əvvəlki 13 sentyabr tarixli sayımızda)

Qurultay aşağıdakı məsələləri müzakirə etdi: 1. Beynəlxalq vəziyyət və Şərq xalqları zəhmətkeşlərin vəzifələri, 2. Milli müstəmləkə məsələsi, 3. Aq-rar məsələsi. 4. Şərqdə sovetlər. 5. Təşkilati məsələ və s.

Azərbaycan qadını Xavər Şabanova, dağlar diyarı Dağıstanın azad qadını Bulac, milli azadlıq hərəkatının dalğalandığı Türkiyədən gəlmiş Naciyyə xanım qurultayın rəyasət heyətinə seçildilər.

Bu, tarixdə ilk böyük hadisə idi. Qadın, Şərq xalqlarının beynəlxalq məclisinin rəyasət heyətində əyləşmişdi. Qurultayda müzakirə olunan məsələlərdən biri də qadın azadlığı məsələsi idi. Neçə illərdən bəri bir sıra Şərq ölkələrində qadın azadlığı uğrunda mübarizə gedirdi. Amma qadın yenə hüquqsuz kölə halında yaşayırdı. Bunu səsləndirən Türkiyədən gəlmiş Naciyyə xanım Bakıda keçirilən Şərq xalqlarının birinci qurultayında çıxışında hərarətlə deyirdi: “Şərq qadınları elə bilməyin ki, qadrasını atıb küçələrə çıxmaq hüququ əldə etmək üçün mübarizə aparır... Əsla yox. Əgər siz qadınları öz əməlinizin köməkçiləri etməsəniz, səyləriniz nə qədər güclü də olsa, fayda verməyəcək. Əgər siz Şərqlin kişiləri, yenə əski zamanda olduğu kimi qadın taleyindən kənarda dursanız, onda inanın, ölkələrimiz məhv olacaq. Belə olsa, biz əsarətdə qalan məzlumlarla birlikdə öz hüquqlarımız uğrunda ölüm-dirim vuruşlarına girecəyik və məqsədimizə nail olacağıq...”

Naciyyə xanım danışırdı. O, dünyanın bütün qadınlarına Azərbaycanda olduğu kimi hüquqlar verilməsini tələb edirdi.

Şərq xalqlarının birinci beynəlxalq məclisi rəmzi mənə kəsb edirdi. Geniş xalq kütlələrində azadlıq duyğularını, gələcəyə böyük inamı artırmaq üçün onun böyük əhəmiyyəti vardı.

Hələ zehinlərində bu tarixi məclisin xoş təəssüratının yaşadığı bir vaxta Nəriman Nərimanovun göstərişi və iştirakı ilə 1921-ci il fevralın 8-də Bakıda Azərbaycanın bitərəf qadınlarının Birinci Qurultayı çağırıldı.

Qurultay münasibətilə buraxılan “Zəhmətkeş qadınların yolu” adlı bir günlük xüsusi qəzet N.Nərimanovun qərar və göstərişlərini nümayəndə qadınlara çatdırırdı. Qəzetdə verilmiş yazılarda qadınların azadlığı uğrunda aparılan mübarizədən, onların üzərinə düşən vəzifələrdən, savadsızlığın ləğv edilməsi və s. məsələlərdən bəhs edilirdi. Qəzetdə N.Nərimanovun qarşıda duran vəzifələrdən bəhs edən məruzəsinin mətni də dərc edilmişdir. Onun bir yerində deyilirdi: “Yoldaş qadınlar, deyirəm ki, inanasınız ki, Şura hökuməti Sizə hürrüyyət verir, bu işdə siz ona kömək edəsiniz”.

Salona toplaşan qadınlar ömürlərində ilk dəfə idi ki, belə xoş sözlər eşidir, qayğı və səmimiyyətlə qarşılanırdı.

Azərbaycanın görkəmli dövlət xadimləri Nəriman Nərimanovun, Dadaş Bünyadzadənin, Səmədağa Ağamalı oğlunun və b. çıxışları nümayəndə qadınların gözləri qarşısında yeni işıqlı üfüqlər açırdı. N.Nərimanovun ata qayğısı ilə bisavad qadınların başa düşəcəyi bir dildə qarşıda duran vəzifələr haqqında söylədiyi məruzə sürəkli alqışlarla qarşılandı. Onun hər bir sözü qadınların ürəyindən xəbər verirdi.

Qurultaya gəlmiş nümayəndə qadınlar ömürlərinin ən əziz, fərəhli günündə xatirə olaraq xalqımızın sevimli oğlu Nəriman Nərimanovla birlikdə fotosəkil çəkirdilər.

N.Nərimanov Bakıda ilk qadınlar klubunun yarıdılması bəyənmiş, xalq maarif komissarı D.Bünyadzadəyə tapşırq verib demişdi: “Bu mədəniyyət ocağının yaxşı gələcəyi var. Xahiş edirəm hər cür köməklik göstərsəniz”.

İki gündən sonra N.Nərimanovun təşəbbüsü ilə Bakının ən gözəl, əzəmətli binalarından biri — milyon Murtuza Muxtarovun evi qadınlar klubu üçün verildi. C.Bayramova xatirələrində yazırdı: “... Bakının ziyalı qadınları bu yaraşlıq binada müsəlman qadınlarının Xeyriyyə Cəmiyyətini yaratmışdılar.

N.Nərimanov və həyat yoldaşı Gülsüm xanım. 1915

Hələ məktəbdə oxuyanda müəllimimiz Rəhilə xanım Hacıbababəyova məni bura gətirir, Xeyriyyə Cəmiyyətinin tədbirlərində iştirak edərdim. Bu gözəl binada müsəlman qadınlarının maarif və mədəniyyət işlərinə kömək üçün xeyriyyə məqsədilə tez-tez bədii gecələr, müsamiyələr keçirilirdi. Yadımdadır, Rəhilə xanım bir dəstə çiçək və qutunu mənə verib deyirdi: “Sən gecəyə gələn adamların hər birinin sinəsinə bu çiçəklərdən birini taxarsan, onlar da əvəzində bu qutuya pul atacaqlar...”

Bu yolla toplanan pullar məktəbli qızların təhsil üçün xərclənirdi.

İlk ictimaiyyətçi qadınlarından Mina xanım Mirzəyeva xatirələrində yazırdı:

“...Qurultaydan bir neçə gün sonra Təzəpir Məscidində qadınların böyük bir yığınağı oldu. Qadınlar N.Nərimanovu dinləməyə gəlmişdilər. Yığınaq qurtaranda mən N.Nərimanova yaxınlaşıb ictimai işlərdə qadın azadlığı haqqında danışmaq, işləmək istəyirəm” dedim. O, gülümsəyib məhrabanlığa dedi:

“—Əlbəttə, siz bu cəbhənin önündə getməlisiniz. Qadınlarımız arasında işi Siz görməlisiniz”.

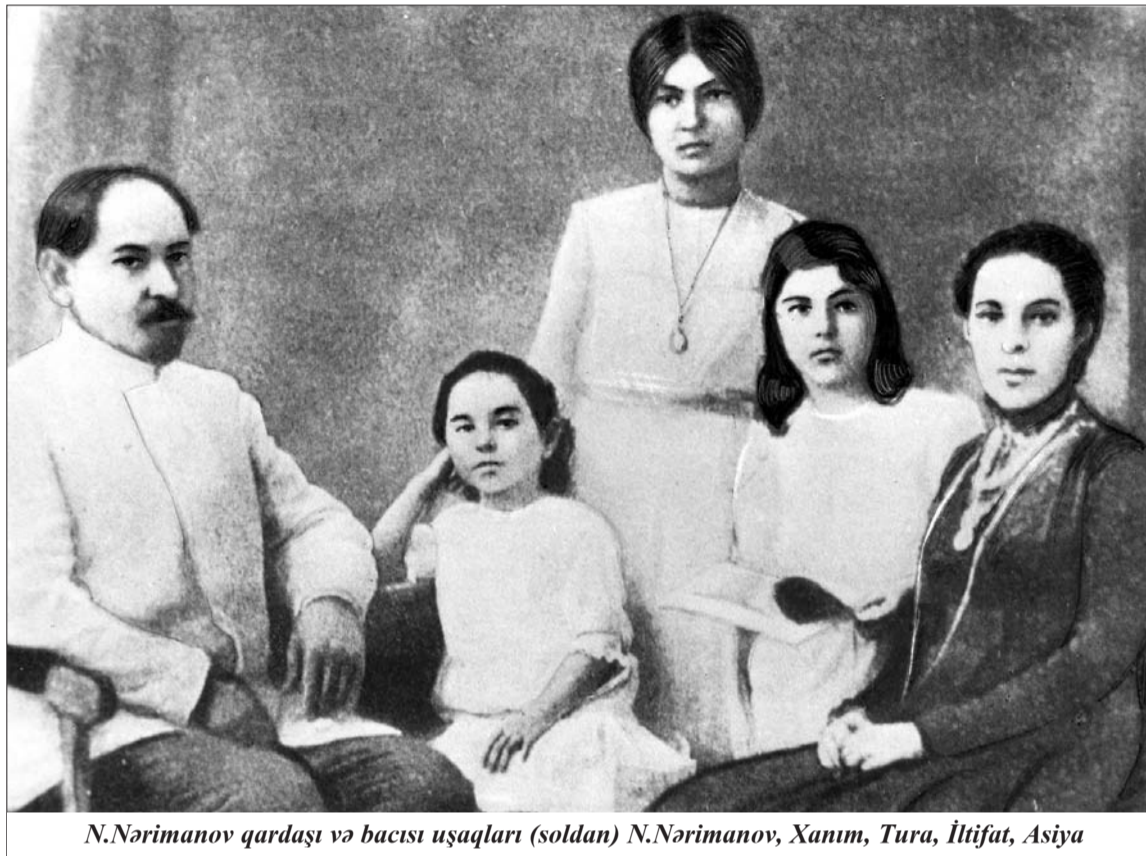
Mina xanıma qadınlar bəzində və qadınlar klubunda işləməyi tapşırırdılar.

1923-cü ilin oktyabrında Şərq qadınlarının heyətində böyük, həm də sevindirici bir hadisə oldu. Bakıda Şərq aləmində azadlıq qarçısı olan “Şərq qadını” jurnalı nəşr edilməyə başladı. Dövrün mübariz qadınları Ayna Sultanova redaktor, Şəfiqə Əfəndizadə, Mədinə Qiyasbəyli, Mina Mirzəyeva, Xanımnaz Əzizbəyova “Şərq qadını” jurnalı redaksiya heyətinə seçildilər. Jurnal ətrafında respublikamızın kəndlərindən, qəzalarından çoxlu müxbir və yazar toplandı.

Azərbaycanın maarif, mədəniyyət, incəsənət aləminə yenicə qədəm qoyan neçə-neçə belə qadının taleyində Nəriman Nərimanov böyük rol oynamışdır. Onlar xatirələrdə, milli mətbuatımızın səhifələrində və kitablarımızda əbədi yaşayırlar.

Yorulmaz tədqiqatçı, publisist, filologiya elmləri doktoru, professor Teymur Əhmədovun qeyd etdiyi kimi, millətin, vətənin doğma anası qədər sevən Nəriman Nərimanovun nəslə Azərbaycan tarixində şərəfli yer tutur. Onun ömür şəcərəsinə göz gəzdirəndə qəlbiniz itfixar və qürur hissələrlə döyünür.

Azərbaycan mədəniyyətinin, maarifinin, əbəbiyyatının, inqilabi fəaliyyətinin elə bir sahəsi yoxdur ki, orada nərimanovların nümayəndəsi olmasın. Bu nəsil xalqımıza Əlimirzə Məmməd oğlu Nərimanov, Müzəffər Əkbər oğlu Nərimanov, böyük dövlət və

N.Nərimanov qardaşı və bacısı uşaqları (soldan) N.Nərimanov, Xanım, Tura, İltifat, Asiya

mədəniyyət xadimi, alovlu publisist, yazıçı, dramaturq Nəriman Nəcəf oğlu Nərimanov kimi şəxsiyyətlər bəxş etmiş, Nabat, Qumru, Asiya, İltifat Nərimanovlar kimi maarifpərvər qadınlar yetirmişdir.

Nəriman Nərimanovun əmisi nəvəsi Əlimirzə Nərimanov (1880-1943) 1901-ci ildə Qori Müəllimlər Seminariyasında təhsil almış, Borçalı qəzasının Qızıllıxacılı kənd məktəbində müəllim işləmiş, kəndlilər arasında maarifçilik və təbliğat işi apardığı üçün təqib olunmuşdur. 1906-cı ildə İrana getmiş, Tehrandə müəllim işləyərkən (1906-1911-ci ildə) Tiflisə qayıtmış, 1921-ci ildə həbs edilmiş, azad olandan sonra pedaqoji və ədəbi yaradıcılığını davam etdirmişdir.

Müzəffər Nərimanov da ömrünü azadlıq uğrunda mübarizəyə həsr etmişdir...

Bu sözləri Gülsüm xanım 1941-ci ildə İngiltərə qadınlarına müraciət məktubunda yazırdı. Onun xalqımız üçün çox əziz olan bir insan - Nəriman Nərimanov haqqında yazdığı xatirələri, məktubları həyəcanlı oxumaq olmur.

“Mənim bəxtimə elə bir ömür yoldaşı düşdü ki, bütün həyatım boyu ona minnətdaram. Mən Nəriman Nərimanov kimi bir şəxsiyyətin simasında məhraban, həssas, qayğıkeş ömür yoldaşı, xalqın azadlığı, səadəti uğrunda yorulmaq bilmədən çalışmış alovlu bir mübariz insan gördüm. O, həyatının son dəqiqəsinə kimi öz amalından, xeyirxah işlərindən dönmədi. Bizim birgə ailə həyatımızın son anına kimi o, mənim üçün ən əziz dost və müəllim oldu...”

N.Nərimanov 1870-ci ildə Tiflisdə maarifpərvər bir ailədə dünyaya göz açmışdır. “Anası Həlimə xanımın söylədiyi nağıllar, əmisi Əlimirzənin maraqlı söhbətləri, qardaşı Salmanın dilindən eşitdiyi şeirlər kiçik yaşlarından Nərimanın mənəvi qıdası olmuşdur”.

Alicənablıq, xeyirxahlıq, qayğıkeşlik, mərhəmət, vətənpərvərlik kimi insani keyfiyyətlər N.Nərimanovun təbiyyətində dərin iz qoymuşdur.

N.Nərimanov kiçik yaşlarından elmə, maarifə, mədəniyyətə, ədəbiyyata böyük həvəs göstərmiş, ürəyində azadlıq duyğuları baş qaldırmışdır. O, Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasını bitirmiş (1890), Qızıllıxacılı kəndində müəllimliklə başlamış, doğma xalqının maariflənməsi sayəsində atdığı addımlar, azadlıq, tərəqqi fikirləri onu tezliklə inqilabi hərəkata qoşulmağa sövq etmişdir. İnqilabi fəaliyyətinə görə həbs olunmuş, azadlığa can atan xalqının rəhbəri, yol göstərəni kimi şərəfli bir ömür yaşamışdır. O, Şərqdə çox məşhur olmuş, xalq arasın-

da “doktor Nərimanov” kimi sevilmiş, SSRİ MKK-in sədri vəzifələrində yüksəlmişdir.

Lakin bu yol hamar olmamışdır. Onun həyatı, taleyi, böyük ziddiyyətlər, ədalətsizliklər, odlar-alovlar arasından keçmişdir. Bunu N.Nərimanov 1925-ci ildə ölümündən bir qədər əvvəl oğluna yazdığı məktubunda da qeyd etmişdir: “Mənim həyatım qayğılarla dolu olub. İyirmi yaşından bəri qardaşımın və bacılarımın ailələrinin yükünü daşımağa başlamışam. Bu 30 il ərzində mən 11 adam böyüdübm təbiyyə etmişəm. Bunlardan 8 qızı ərə verməmişəm, 3 oğlanı öz cüzi donluğumla dolandırmışam.

...Əziz oğlum! Əgər mənim həyatımı öyrənsən, yəqin edərsən ki, mən 1925-ci ilədək başqaları üçün yaşamışam”.

N. Nərimanovun həyat yolu gənc Gülsüm üçün əsl məktəb olmuşdur.

Gülsüm xanım (1898-1953) azadlıq qarçısı ömür yoldaşının adına layiq olmaq üçün həyatda hər cür çətinliyə dözmüş, hamı kimi sadə geyinmiş, sadə dolanmış, korluq da çəkmiş, ailə qayğıları ilə yanaşı, ictimai fəaliyyət də göstərmiş, qadınlar arasında təbliğat işi aparmış, Bakıda əlillər evi, uşaq bağçası və körpələr evlərinin yaradılması işində səy göstərmişdir.

Gülsüm xanım N.Nərimanovun ədəbi, siyasi, elmi irsinin toplanıb saxlanılmasında böyük iş görmüşdür. O, N.Nərimanovun zəngin arxivini səliqəyə salıb, Bakıya — muzeyə göndərmişdir.

1943-cü ildə yeganə oğlu Nəcəfin müharibədə həlak olması Gülsüm xanımı sarsıtmışdı...

* * *

Nərimanovlar soyadının davamçıları, qardaşı və bacısı uşaqları - Nabat, Qumru, Əlimirzə, Asiya, İltifat, Tura, Xanım, digər qohum-əqrəba və ailə üzvlərinin hər biri nəsil ağacının qol-budaqlarını artırmış, gözəl övladlar təbiyyə etmişlər. Onlar yalnız ailə çərçivəsində məhdudlaşmayıb, həm də ictimai-mədəni həyatda fəal mövqə tutaraq Azərbaycan maarifinin, mədəniyyətinin inkişafında necib xidmətlər göstərmişlər.

Nabat xanım Nərimanova (1890-1975) Azərbaycanın maarifpərvər qadınlarından biri olmuşdur. Onun atası Məhəmməd kişi Tiflisdə mirzəlik edər, maarif və mədəniyyətə rəğbət bəsləyirdi. O, övladlarına savad verib, xalq üçün gərəkliləmlərini arzulayırdı. Amma əcəl buna aman vermədi. Onun bu istəyi Nəriman Nərimanovun diqqəti, qayğısı sayəsində yerinə yetirilmişdi. Əlimirzə Qori Müəllimlər Seminariyasında, Nabat və Qumru H.Z.Tağıyevin ilk müsəlman qız məktəbində oxutmuşdur. Bu qız-

lar ömürlərinin axırlarına kimi Bakıda pedaqoji işdə çalışmış, Azərbaycanda qadın təhsilinin inkişafında böyük rol oynamışlar.

Qumru Nərimanova (1892-1969) müəllimliklə bərabər, uşaqların həyatından, təlim-tərbiyəsindən bəhs edən didaktik hekayələr yazmış, bunların bir neçəsi “Məktəb” jurnalında dərc olunmuşdur. Pedaqoji işdə xidmətlərinə görə “Lenin ordeni” ilə təltif edilmişdir.

Nəriman Nərimanovun böyük qardaşı Salman (1847-1907) və onun övladları bu soyadın böyük qolunu təşkil edirlər. Onun böyük qızı Asiya Nərimanova (1892-1921) qısa ömür sürsə də, şərəfli müəllim əməyilə neçə-neçə ürəkde maarifə, mədəniyyətə həvəs oyatmış, Azərbaycanda qadın təhsili sahəsində necib xidmətlər göstərmiş ilk maarifpərvər qadınlardan biri olmuşdur.

İltifat Nərimanova 1903-cü ildə Bakıda dünyaya göz açmış, ancaq ana-ata nəvəzisini doyunca görməmişdi. O, həmin qəmli günləri xatırlayaaraq tərçümeyi-halında yazırdı: “Validəy nərimi xatırlamıram. Atam Salman Nərimanov 1907-ci ildə, anam Səltənət isə 1908-ci ildə vəfat etmişlər. Məni əmim Nəriman Nərimanov təbiyyə edib böyütmüşdür. Mən 1913-cü ildə rus-tatar şəhər qız məktəbinə qəbul olunmuşam və 6 sinif həcmdinə təhsil almışam. 1918-ci ildə əmim müalicə olunmaq üçün Həştərxana gedəndə bizi də öz ailəsilə aparmışdır. Bir ildən sonra Moskvaya köçmüşük. Mən burada Marinskaya gimnaziyasında təhsilimi davam etdirmişəm...”

1920-ci il dövlət çevrilişindən sonra N.Nərimanov öz ailəsiylə birlikdə Bakıya qayıtmış, dövlət işləri ilə yanaşı, başına yığıldığı külfətinin taleyi qayğısına da qalmışdır. 1921-ci ildə İltifat xanım atasının əmisi nəvəsi Qəzənfər adlı necib bir gəncə ailə qurmuşdur.

N.Nərimanov gənc, təcrübəsiz aparat işçilərinin səhv, düşünülməmiş işlərini, hərəketlərini üzlerine deyir, yeni cəmiyyət quruculuğunda ehtiyatlı olmağı, milli xarakteri nəzərə almağı onlara tövsiyə edirdi. “Çadra məsələsində zorakılığa yol vermək olmaz. Bunun nəticəsi işimizə ziyan vurur. Ər arvadını, qardaş bacısını öldürür... Xalqın heysiyyətini, namusuna toxunmaq olmaz. Vaxt gələr, çadra öz-özünə üzərdən sürüşüb düşər...”

Məhərrəmlik olanda N.Nərimanov tez-tez məscid gedər, hətta qənd, çay gəndərdirdi.

Bir dəfə bacısı Səkinə ondan soruşdu ki, “bolşeviklər axı məscidi qəbul etməzlər?” Nərimanov gülməsinə cavab verdi: “Eh bacı, sən bilmərsən, mən nə üçün ora gedirəm. Onlar mənə inanırlar. Orada ürək sözlərini deyirəm...”

* * *

Xalqımızın vətənpərvər oğlu Nəriman Nərimanov müstəqil dövlətçiliyimizin amal və arzularına həssaslıqla yanaşaraq, gənc Azərbaycan hökumətinə rəhbərlik edərkən odlar yurdumuzun işıqlı gələcəyinə böyük inam bəsləyərək, burnundan uzağı görməyən siyasi avantüristlərə, xain, satqın düşmənlərə qarşı mübarizə aparırdı.

O, 1924-cü ildə Azərbaycan Pedaqoji Qızlar İnstitutunun ilk buraxılışı münasibətilə fərəhlə deyirdi: “Azərbaycan Şərq üçün bir məktəbdir. Yeni Şərq hazırlıq halında qalsa, biz hər cəhətdən ona müəllim olacağıq”.

N.Nərimanovun uzaqqövrənliyi təsdiq olundu. Onun və mütəfəkkir maarifçi ziyalı dostlarının, azadlıq, müstəqillik uğrunda mübarizədə həyatlarını qurban vermiş vətən aşıqlarının, onların ideyalarını Şərq aləmində yerinə yetirən maarifpərvər analarımızın arzuları yaşadı, tərəqqi etdi.

Bu gün müstəqil, azad Azərbaycan dünyanın nümunəvi ölkəsinə çevrilmişdir.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin müdriklik məktəbini Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev, Azərbaycan qadınlarının şərəfli adını dünyaya tanıdan Birinci vitse-prezidentimiz Mehriban xanım Əliyeva zəhmətkeş, sülhsevər xalqımızla birlikdə daha parlaq gələcəyə inamla addımlayırlar.

Sabir GÖNCƏLİ (MƏMMƏDOV),
tarix elmləri doktoru.